

Samenvatting

De Sova training en de taakstraf Seksualiteit worden sinds enige jaren opgelegd als leerstraffen voor minderjarigen. In dit onderzoek is gekeken naar de werkzame bestanddelen van beide leerstraffen. Dat is gebeurd aan de hand van de achterliggende theorieën en vijf beginselen van effectiviteit. Tevens is gekeken naar wijze van afronding en nazorg voor beide leerstraffen de doelgroep en het al dan niet bereiken daarvan.

Voor beide leerstraffen is ingezoomd op de meest voorkomende variant. Dat zijn achtereenvolgens de Sova training zoals ontwikkeld door het Paedologisch Instituut en de taakstraf Seksualiteit zoals ontwikkeld door de Rutgers Nisso Groep (in samenwerking met de RIAGG).

De vijf beginselen van effectiviteit ('what works' beginselen) die in deze rapportage zijn gebruikt zijn achtereenvolgens:

- risicobeginsel (hoog risico op recidive vereist intensievere interventie);
- behoeftenbeginsel (interventie is gericht op factoren die crimineel gedrag veroorzaken);
- integriteitsbeginsel (interventie wordt uitgevoerd zoals bedoeld);
- professionaliteitsbeginsel (eisen aan opleiding, intervisie en uitvoering en werkwijze trainers);
- responsiviteitsbeginsel (matching leerstijl jongere en stijl en vorm van de interventie en de trainer).

Er is bij aanvang van het onderzoek een selectie gemaakt van drie vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming (Rotterdam, Utrecht, Arnhem). Bij de gegevensverzameling in deze drie vestigingen is gebruik gemaakt van interviews, documentanalyse en beschikbaar registratiemateriaal. In de interviews (en daarmee ook in het onderzoek) werden vier perspectieven onderscheiden:

- theoretisch perspectief (ontwikkelaar materiaal);
- praktijkperspectief (trainer);
- toeleidersperspectief (coördinator taakstraffen);
- deelnemersperspectief (jongere).

De onderzoeksrapportage kan ook vanuit deze verschillende perspectieven worden gelezen.

Sova training

De Sova training is een interventie die ongeveer 20 jaar geleden is ontwikkeld. De laatste update is van 1999. De interventie wordt ongeveer eens in de vier jaar bijgesteld. Het is een individuele training die acht bijeenkomsten beslaat van één tot anderhalf uur. Belangrijkste insteek is het aanvullen van tekorten aan sociale vaardigheden. Het competentiemodel ligt aan de basis van de Sova training.

De Sova training kent een uitgebreide handleiding waarin de theoretische uitgangspunten worden uitgewerkt. Ontwikkelingstaken vormen de leidraad voor het in kaart brengen van (tekorten aan) vaardigheden.

In de handleiding zijn verschillende technieken beschreven om competenties te vergroten. Tevens is in de handleiding een trainingsopzet met instrumenten uitgewerkt. De theoretische onderbouwing van de Sova training is gedegen en helder beschreven evenals de vertaling van uitgangspunten naar programma-ontwerp.

Voorafgaand aan de Sova training wordt geen risicotaxatie uitgevoerd; wel wordt tijdens de training stilgestaan bij risicofactoren. De vraag is wie voor zo'n risicotaxatie verantwoordelijk is: de Raad voor de Kinderbescherming of de aanbieder van leerstraffen.

Aangezien de Sova training een individuele interventie is met veel ruimte voor afstemming op risicofactoren, protectieve factoren en behoeften en eigenschappen van de jongere wordt in sterke mate tegemoet gekomen aan het behoeftebeginsel.

Ondanks de gedegen uitgewerkte theoretische basis en handleiding (programma-ontwerp) kenmerkt de praktijk zich door grote vrijheid ten aanzien van het al dan niet gebruiken van het materiaal en de wijze waarop het materiaal wordt gebruikt. Verder is de bij het programma-ontwerp gehanteerde theoretische basis niet altijd bekend. Daardoor treedt er een groot verschil op tussen programma als omschreven en programma zoals uitgevoerd. Het niveau van de trainers verschilt nogal over het land (lees: per aanbieder). Dat heeft te maken met het feit dat de Sova training door verschillende aanbieders in verschillende varianten wordt aangeboden en regie ten aanzien van na- en bijscholing ontbreekt. Daardoor voldoet de Sova training onvoldoende aan het professionaliteitsbeginsel.

Een sterk punt van de Sova training is het feit dat de leerstraf meer dan voldoende kan worden aangepast op leerstijl en motivatie van de jongere. Daardoor komt de training in ruime mate tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel.

Hoewel er voorzien is in een eindgesprek verwijzen Sova trainers slechts incidenteel voor verdere hulp en nazorg.

In de praktijk worden inclusie- en exclusiecriteria gehanteerd, die aangeven of een interventie al dan niet geschikt is voor een specifieke jongere. Deze blijken voor de Sova training onvoldoende scherp te zijn of worden onjuist toegepast. Daardoor is het aantal jongeren dat doorgeleid wordt voor een Sova training onevenredig groot (57% van alle leerstraffen is een Sova training) en is er een mismatch tussen doelgroep zoals beoogd en de bereikte groep jongeren.

Taakstraf seksualiteit

De taakstraf seksualiteit is een interventie die bijna 20 jaar geleden is ontwikkeld op basis van ervaringen met voorlichting en preventie op het terrein van seksuele en relationele vorming. In de taakstraf staan kennisoverdracht, meningsvorming, waardeverduidelijking en attitudevorming centraal. Gestreefd wordt naar recidivevermindering door gedragsverandering. Het is een individuele interventie van tien bijeenkomsten van anderhalf uur.

Hoewel er in het materiaal geen expliciete verwijzing naar achterliggende theorieën te vinden is kan op basis van interviews worden geconstateerd dat de taakstraf een aantal theoretische uitgangspunten heeft (cognitieve gedragstherapie en sociale competentiemodel). Wel zijn in de handleiding verschillende technieken beschreven om gedrag te beïnvloeden. Ook staan in de handleiding een aantal samenhangende thema's beschreven aan de hand waarvan de training wordt uitgevoerd. De indeling en themabeschrijving (programmaontwerp) wordt vrijwel eenduidig aangehouden bij uitvoering van de training.

Omdat de theoretische onderbouwing niet expliciet is omschreven ontbreekt ook de vertaalslag van uitgangspunten naar programmaontwerp.

Ook bij de taakstraf seksualiteit ontbreekt de risicotaxatie vooraf. Ook tijdens de uitvoering wordt geen risico-inventarisatie uitgevoerd. Daarmee komt de taakstraf seksualiteit onvoldoende tegemoet aan het risicobeginsel.

We refereren opnieuw aan de vraag wiens verantwoordelijkheid het is een dergelijke risicotaxatie uit te voeren (toeleider of aanbieder). De uitvoerders van de taakstraf seksualiteit oordelen dat voorinformatie van de Raad voor de Kinderbescherming (raadsrapport, proces verbaal, nader onderzoek) essentieel is. Al met al voldoet de taakstraf onvoldoende aan het risicobeginsel.

Aan de hand van de thema's in de leerstraf worden individuele leerdoelen benoemd waarbij het delict de rode draad vormt in de uitvoering. Ondanks het feit dat een risico-inventarisatie en een gestandaardiseerd instrument om behoeften van jongeren in kaart te brengen ontbreekt komt de opzet van de training redelijk tegemoet aan het behoeftenbeginsel.

In het programma-ontwerp en de uitvoeringspraktijk van de taakstraf seksualiteit ligt de nadruk op thema's, praktische regels en werkvormen. Trainers zijn zich minder bewust van de theoretische achtergrond. Wel wordt de taakstraf vrij uniform volgens het programma-ontwerp uitgevoerd. Daarbij komt dat de taakstraf seksualiteit door één aanbieder wordt uitgevoerd. De taakstraf komt daarmee tegemoet aan het integriteitsprincipe.

Naast het gegeven dat er slechts één aanbieder is is ook de bij- en nascholing voor de taakstraf seksualiteit goed georganiseerd. Bovendien is er een goed overzicht over de uitvoering van de training. Al met al komt de taakstraf seksualiteit ruim voldoende tegemoet aan het professionaliteitsbeginsel.

Voor de taakstraf seksualiteit geldt dat in de intake uitgebreid wordt stilgestaan bij de motivatie van de jongere. Inrichting en werkvormen van de taakstraf seksualiteit sluiten het beste aan bij jongeren van 14 tot en met 16 jaar. Omdat de taakstraf vrij cognitief is ingericht worden speciale werkvormen gebruikt voor moeilijk lerende kinderen. Actieve betrokkenheid van de ouders is uitgangspunt. Al met al komt de taakstraf seksualiteit redelijk tegemoet aan het responsiviteitsbeginsel.

De taakstraf seksualiteit besteedt geen aandacht aan nazorg en verwijzing. In het eindgesprek wordt vooral de positieve opbrengst van de training voor de jongere centraal gesteld.

Inclusie- en exclusiecriteria zoals opgesteld voor de taakstraf seksualiteit zijn voldoende richtinggevend. Toch blijkt ook hier dat het goed toepassen ervan lastig is; de grootste groep van jongeren blijkt aan de criteria te voldoen. Overigens wordt de doelgroep redelijk bereikt.

Algemeen

Er is ook een aantal algemene conclusies en aanbevelingen in het rapport te vinden. Een landelijke en uniforme registratie voor leerstraffen ontbreekt; in het kader van de kwaliteit van leerstraffen zal die er wel moeten komen (per leerstraf dezelfde items).

Verder blijft het punt van de risicotaxatie momenteel liggen. Besloten dient te worden of de Raad voor de Kinderbescherming dit uit hoofde van haar selectiefunctie op zich dient te nemen. Mogelijk zou daar het herziene BAAsRaadsOnderzoek (BARO) een rol bij kunnen spelen.

Een ander punt dat nu onduidelijk blijft is de gegevensverstrekking aan de taakstrafaanbieders. Landelijk zal eenduidigheid moeten komen over de vraag welke gegevens mogen worden verstrekt, waarbij rekening wordt gehouden met de privacy van betrokkenen.

Tenslotte is er geen eenduidigheid ten aanzien van de vraag naar de vervangingswaarde voor leerstraffen (verhouding tussen aantal weken detentie en aantal ter vervanging op te leggen uren leerstraf/dagen taakstraf. Op dit punt dient helderheid te worden verschaft.